

מלחמת מצווה ומלחמת רשות

כי פליגי - ר' יהודה ורבנן במצוה ורשות, דלמר פטור מן המצוה ולמר חייב, במלחמה שהיא למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתו עליהו.

❖ **איזו מצווה מתקיימת לרבי יהודה במלחמה 'למעוטי נכרים' דלא ליתו עליהו, ומדוע לדעת חכמים אינה מצווה?**

הרמב"ם פירש אף הוא כרש"י, ופסק הלכה כחכמים:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוטה פרק ח משנה ו: לא נחלקו אלא במלחמת אומות, הנלחמים בהם כדי להחלישם שלא ילחמו בישראל ולא יתנפלו על ארצם, תנא קמא קורא את זה רשות. ור' יהודה קורא למלחמה זו מצוה. ולדעת ר' יהודה מי שהיה עוסק במלחמה זו או בצרכיה פטור מן המצות... ואין הלכה כר' יהודה.

❖ **האם 'מלחמת האומות' הכוונה היא למלחמת מנע באויבי ישראל, או מלחמה באומות שכרנע אינם אויבות לישראל?**

לעומת זאת, המאירי, אף שהביא את דברי הרמב"ם הנ"ל, ביאר את מחלוקת רבי יהודה וחכמים הפוך מרש"י והרמב"ם:

בית הבחירה למאירי מסכת סוטה דף מב עמוד א: לא נחלקו אלא שנלחמים עם אויביהם מחמת שיראים מהם שיבאו עליהם או שנודע להם שמכינים עצמם לכך, שלדעת חכמים הרי זו מצוה והעוסק בה פטור מן המצוה, ואין צריך לומר אם כבר באו, ולדעת ר' יהודה כל שלא באו רשות הוא והעוסק בה אינו פטור מן המצוה, והלכה כרבנן.

ב. עזרת ישראל מיד צר

הרמב"ם פירט את המלחמות הנכללות בגדר 'מלחמת מצווה', ולא התייחס בפירוש למלחמה שנועדה 'למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתו עליהו'. לעומת זאת, הרמב"ם ניסח הגדרה שלא הזכירה בפירוש בגמרא:

רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה א:

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, **ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם**, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

בעל כנסת הגדולה (בחיידושו על הרמב"ם שם), הבין שההגדרות זהות, ועל כן תמה מדוע פסק הרמב"ם כרבי יהודה ולא כחכמים.

לעומת זאת, בפירוש שיירי קרבן על הירושלמי, ביאר שאכן יש הבדל גדול בין שתי ההגדרות:

שיירי קרבן מסכת סוטה פרק ח הלכה י:

למעוטי עכו"ם דלא לית עליהו. אין הפירוש... להצילם מיד צר שבא עליהם, אלא הפירוש שעושה מלחמה עם שכניו שיש לחוש שברוב הימים יעשו עמהם מלחמה לכך עושה מלחמה עכשיו עמהם למעטם שלא יהיה בהם כח לבא על ישראל.

הקדמה:

עם ישראל נושא בעולם את שם ה', ומלחמותיו הם קידוש השם. כל חייל שזוכה להיות שותף בהגנה על עם ישראל, מקיים בזה מצוות רבות, ובכללן מצוות 'לא תעמוד על דם רעך', קידוש השם, כיבוש הארץ ועוד. אף על פי כן, ישנן מלחמות המוגדרות 'מלחמת רשות' וישנן המוגדרות 'מלחמת מצוה', כפי שיתבאר בגיליון זה.

❖ **שאלה: האם המלחמות ששותף להן צה"ל, הינן בגדר 'מלחמת מצוה' או 'מלחמת רשות'?**

א. מקור הדין

כתוב בתורה:

דברים פרק כ:

וְהָיָה כְּקִרְבְּכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה... וְדִבְרוּ הַשְּׁטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֵדָשׁ וְלֹא חָנְכוֹ יֵלֶךְ וְיֵשֵׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִחְנְכֵנוּ. וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרְם וְלֹא חָלְלוֹ יֵלֶךְ וְיֵשֵׁב לְבֵיתוֹ... וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֵלֶךְ וְיֵשֵׁב לְבֵיתוֹ... וְכֹסֵפוֹ הַשְּׁטָרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאָמְרוּ מִי הָאִישׁ הַזֶּה וְכָרַח הַלֵּב יֵלֶךְ וְיֵשֵׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמָּס אֶת לֵבָב אֲחִיו כְּלָבָו.

המשנה מסייגת, שפטורים אלה מלחימה נוהגים רק ב'מלחמת רשות':

משנה מסכת סוטה פרק ח משנה ז:

במה דברים אמורים? במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים במלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה.

הגמרא מבארת מה נכלל בגדר 'מלחמת מצוה':

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד ב:

אמר רבא: מלחמות יהושע לכבש - דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה - דברי הכל רשות, כי פליגי - למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עליהו, מר קרי לה מצוה, ומר קרי רשות; נפקא מינה לעוסק במצוה שפטור מן המצוה.

ופירש רש"י:

רש"י שם:

אמר רבא כו' -... דאיפליגו רבנן ורבי יהודה באחת המלחמות בקריאת השם, נפקא לן מיניה לענין עוסק במצוה דלמר חובה ולמר רשות ופריש לן נמי רבא בהי מיניהו איפליגו.

מלחמות יהושע דלכבש - בהא ליכא למאן דקרי רשות דאפילו חובה נמי איתא, והעוסק בה פטור מן המצוה, ורבנן הוא דלא איכפת להו לקרותה 'חובה', דדיים לקרותה 'מצוה' אצל הרשות, שהרי אין אנו צריכין אלא למצוא בה מעלה אחת, ומצוה לגבי רשות מעלה היא.

ומלחמת בית דוד - שנלחם בארם צובה להוסיפה על ארץ ישראל ובשאר סביבותיה להעלות לו מנחה ומס עובד.

דברי הכל רשות - ואפילו רבי יהודה להא לאו מצוה קרי לה, והעוסק בה אינו פטור מן המצוה.

ובדומה לכך כתב הגר"א שפירא ביחס למלחמת שלום הגליל:

תחומין ד עמוד 183:

מלחמת שלום הגליל... מלחמת מצוה בודאי, וזאת משני פנים.. מרגע שהממשלה החליטה שיש צורך חיוני לצאת למלחמה כדי להגן על ישראל מיד צר, הפכה המלחמה להיות מלחמת מצוה... כל מלחמה להגנה על הארץ היא ולביסוס כיבושה היא מכלל מלחמת מצוה, מצות כיבוש ארץ ישראל. מוזר הוא שיש בימינו מי שטוען ש'עלה רש' שנאמר בפרשת דברים אינה מצוה לדורות אלא לשעתה בלבד, וזאת בניגוד למה שכתב הרמב"ן.

הגר"א הרצוג הוסיף, שאף פעולות מנע הן בכלל מלחמת מצוה:

שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן לז:

יש למאבק זה דין של מלחמת מצוה... ואם תמצא לומר הלא 'למעוטי' גוים דלא לית' עלן' זוהי מלחמת הרשות? הנה, במה דברים אמורים כשהגוים שקטים לעת עתה ואנו יוצאים למלחמה עליהם למעטם ולהחלישם משום העתיד שמא יבואו עלינו, אבל כשכבר באו עלינו להשמיד ולגרשנו מנחלת קדשנו, כבר כל הפעולות המכוונות כנגדם הם בכלל מלחמת מצוה.

וכן כתב הגר"ש גורן:

משיב מלחמה חלק ב עמוד תמט:

אם עדיין לא באו האויבים עלינו, אלא שחוששים שמא יבואו, יכולה מלחמת מנע שלנו להיחשב גם היא כמלחמת מצוה לפי שיטת האור זרוע שכתב על עכו"ם שצרו על עיירות ישראל שאפילו לא באו עדיין אלא שרוצים לבוא דינם כאילו באו... והרי הצבא שלנו שתפקידו הגנה וביטחון החיים, הרכוש והשטח, כל פעולותיו מכוונות לעזרת ישראל מיד צר לשיטת הרמב"ם וכל סיעתו נחשבות כמלחמות מצוה.

❖ חווה דעתך, האם כל פעולות ההגנה שנוקט צה"ל נכללות בגדר זה?

וכן כתב ביחס למלחמה בטרור:

תורת המדינה עמוד 35:

במצבנו כיום שהערבים מנהלים מרד נגדנו, הגובל עם מלחמה, הורגים ופוצעים יהודים, חיילים ואזרחים לעקור אותנו משטחי ארץ ישראל... דין מאבק זה כנגד האינתיפאדה, כדין מלחמת מצוה מהסוג של עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, שלדעת כל שיטות הפוסקים מוגדרת היא כמלחמת מצוה.

ד. סיכום

א. התורה פטרה אנשים מסוימים מהשתתפות במלחמת הרשות. לעומת זאת במלחמת מצוה כל מי שיכול לסייע חייב להשתתף, 'ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה'.

ב. כל פעולות צה"ל מול אויבי ישראל, הן במלחמה והן בבט"ש, הן בפעולות הגנה והן בהתקפה, נכללות בגדר 'מלחמת מצוה'.

והוסיף הלחם משנה, שהרמב"ם כלל את ההגדרה שבגמרא בלשון ביחס למלחמת הרשות:

לחם משנה הלכות מלכים פרק ה הלכה א:

קשה למה לא כתב רבינו דהא דלמעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו הוי רשות, כרבנן דאמרי למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו דהוי רשות, ולא כתב אלא שנלחם עם שאר העם להרחיב גבול ישראל דהיינו מלחמת בית דוד לרווחא דאמרו בגמרא דהכל מודים בה, וחלוקה דפלוגתא לא הוזכרו בדבריו כלל? ויש לומר דהוזכרה במה שאמר ולהרבות בגדולתו ושמעו, דהכוונה שיראו ממנו ולא יבאו עליו, והיינו למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו.

יתכן, שמקורו של הרמב"ם הוא בגמרא במסכת עירובין:

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מה עמוד א:

נכרים שצרו על עיירות ישראל... באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זיין, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זיין, ומחללין עליהן את השבת. אמר רב יוסף בר מנימי אמר רב נחמן: ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא. ותרגומא נהרדעא.

וכך פסק הרמב"ם, זה הוא בכל מקום, ומצווה על כל מי שיכול:

רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג:

בכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת.

האור זרוע הוסיף שדין זה נוהג גם כשטרם באו האויבים בפועל:

אור זרוע הלכות שבת סימן פד:

אין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול, אף על פי שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפקוח נפש.

וכן פסק הרמ"א:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן שכט סעיף ו:

ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבא.

❖ מה ההבדל בין המלחמה שהאור זרוע מדבר עליה למלחמה 'למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתו עלייהו'?

ג. הגדרת מלחמות זמנו

לאור הגדרות אלו, דנו פוסקי הדור האחרון במעמדם של המלחמות הנוהגות כיום.

הגר"ב צ'עזיאל, כתב שמלחמת השחרור הייתה מלחמת מצוה משני נימוקים:

הפוסק תמוז-אב תש"ח:

במלחמתנו זאת, שאחרים קראו אותה עלינו להשמידנו ולשעבד את פלטתנו למרותם ושלטונם, אין כל ספק בדבר שכל איש מ ישראל, לרבות כהנים ולוים, חייבים להתגייס בה, גם מדין מלחמת ה' שהיא ירושת הארץ וגם מדין לא תעמוד על דם רעך.

